

τῆς πνευματικῆς δημιουργίας νὰ ἐμπόδιζε τοὺς πολλοὺς νὰ διακρίνουν τὸ μέγα βάθος πὺν ἔχουν οἱ ὀρίζοντες πὺν ἄνοιγεν εἰς τὸ Ἔθνος ὁ Παλαμᾶς. Εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου, τὴν ποίησιν, τὴν κριτικὴν καὶ τὸ θέατρον, ὁ ποιητὴς ὑπῆρξε πρῶτος τεχνουργὸς καὶ ὁ πλουσιώτερος γλωσσικὸς πλαστοργός. Κατέρριψε τοὺς τεχνητοὺς φραγμοὺς τοῦ ψυχαρισμοῦ καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἀπέραντον καὶ πλούσιον θησαυρὸν τῆς λαϊκῆς καὶ τῆς λογίας γλωσσικῆς παραδόσεως, ὡς ὁ συντετώτερος θεριστής. Ὅ,τι εἶχεν ἀνεύρει ὁ λαὸς ἀνὰ τοὺς αἰῶνας τόσον εἰς τὴν λαϊκὴν, ὅσον καὶ εἰς τὴν λογίαν σφαῖραν τῆς ζωῆς του, ἐπίσης τόσον εἰς τὴν ἀρχαίαν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Βυζαντινὴν χρῆστιανικήν, τέλος δέ, καὶ ἴσως περισσώτερον εἰς τὴν μεταγενεστέραν δημοτικὴν παράδοσιν, ὁπότε ἄνθησε τὸ ἀθάνατον δημοτικὸν τραγούδι τὸ ὁποῖον ὡς νέος βλαστός, ὡς νέφυτον ἵσταται δίπλα εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ ἀνθίσταται μὲ τὴν αἶγλην του εἰς τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ὀμήρου, ὅλων αὐτῶν ὁ Κωστὴς Παλαμᾶς ὑπῆρξε θεριστής καὶ καρπωτής. Ἐτσι μὲ τὸ ἔργον του τὸ πολὺπλευρον ἐσυνειδητοποίησεν εἰς τὸ Ἔθνος τὴν συνεχεὴ καὶ ἀδιάκοπον ἐνότητά του, ὅπως ἐξ ἄλλου ἔπραξε κατ' ἄλλον τρόπον ὁ Παπαρηγόπουλος μὲ τὴν Ἱστορίαν του. Ὁ ποιητὴς καὶ ὁ ἱστορικός, αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἔδωσαν τόσον βάθος εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐνότητα καὶ τὴν πνευματικὴν παράδοσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ὥστε ν' ἀνακαλύψουν πρᾶγματι τὰς ρίζας τῆς ὑποστάσεως του, ρίζας ἐκ τῶν ὁποίων ἐπήγασαν τόσοι ἀγῶνες τῶν νεωτέρων καὶ μετὰ τὸ 1821 γειεῶν. Δὲν εἶναι ὁμως αὐτὴν τὴν στιγμὴν ὁ σκοπὸς μας οὐδὲ καὶ νὰ ὑποτυπώσωμεν τὴν σημασίαν καὶ τὴν βαρύτητα τοῦ ἔργου τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ. Ἀπλῶς φέρομεν τὴν μνήμην ἡμῶν εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου τοῦ ποιητοῦ, εἰς μίαν τραγικὴν περίοδον τῆς ἱστορίας τοῦ Ἔθνους, καὶ ἱστάμεθα μετὰ σεβασμοῦ ἐνώπιον τῆς μεγάλης μορφῆς του, ἡ ὁποία μὲ τὸ ἔργον της κατεύθυνε τὸν ροῦν τῆς πνευματικῆς ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος. Μόνον ἡ πλουσία ἀνθοφορία τῆς Ἑλληνικῆς γῆς εἶναι δυνατὸν ὡς εἰκὼν νὰ παραστήσῃ τὸ πλούσιον καὶ ποικίλον ἔργον τοῦ ποιητοῦ, τὸ ὁποῖον ὁ κ. Γ. Κ. Κατσίμπαλης συνεκέντρωσε μὲ τόσην ἀγάπην εἰς 16 τόμους.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. Γ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ - ΝΟΒΑ

Κύριε Πρόεδρε, κύριοι Ἀκαδημαῖκοί, κυρίες καὶ κύριοι,

Ἐορτάζουμε ἀπόψε ὅχι τὰ τριάντα χρόνια πὺν πέρασαν ἀπὸ τότε πὺν ἔληξε ἡ ἐπίγεια ζωὴ τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ, ἀλλὰ τὰ τριάντα χρόνια πὺν πέρασαν ἀπὸ τότε πὺν τὸ πεπρωμένον εἶχε προδιαγράψει ν' ἀρχίσῃ ἡ Αἰωνία του Ζωή. Ὅχι τὸ θάνατό του, τὴν ἀθανασία του καλούμεθα νὰ μνημονεύσουμε καὶ νὰ τιμήσουμε.

Δίκαια καὶ ἀναπόφευκτα ἔχουν γραφῇ καὶ ἔχουν εἰπωθῇ γιὰ τὸν Παλαμᾶ τόσα ΠΑΑ 1973

πολλά, ὅσα ἴσως γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους νεοέλληνες ποιητὲς μαζί. Ἐγὼ ὁ ἴδιος, ποὺ δὲν εἶμαι οὔτε κριτικὸς οὔτε σχολιαστής, ἔχω στὸ συρτάρι μου ἔξι, νομίζω, διαφορετικὲς ὁμιλίες μου γιὰ τὸν Παλαμᾶ. Βάσιμα μπορεῖ νὰ προβλεφθῇ ὅτι ἡ κριτικὴ φιλολογία γύρω στὸν Παλαμᾶ θὰ συνεχισθῇ καὶ στὸ μέλλον, ὅχι μόνον ἀπὸ τὴ δική μας γενιά, ποὺ τὸν ἔζησε, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες, ποὺ, στρέφοντας τὸ βλέμμα πρὸς τὰ πίσω, θὰ τὸν ἀντικρῶνουν σὰν τὴν ὑψηλότερη πάντα κορυφὴ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας.

Λέγεται ὅτι ὁ ποιητὴς γεννᾶται, δὲν γίνεται . . . Ὁ Παλαμᾶς δὲν ἦταν ἀπλῶς ποιητὴς γεννημένος. Ἦταν πορφυρογέννητος. Γεννήθηκε σὰν κατ' εὐθείαν ἀπόγονος μεγάλου ποιητικοῦ γένους, ποὺ ὅλοι οἱ κλάδοι του βασίλευσαν σὲ ὑψηλοὺς θρόνους. Ἦταν ἀπὸ τοὺς ποιητὲς ποὺ ὁ Ἀπόλλων δὲν χάρισε μόνον μιὰ Λύρα. Χάρισε κ' ἓνα Σκῆπτρο. Ἡ σφραγίδα τῆς δωρεᾶς του ἦταν Αὐτοκρατορικὸ Χρυσόβουλλο. Ἄν ἔγραψεν ὁ ἴδιος (μιλώντας καὶ γιὰ τὸν Ἡσίοδο) :

«Ἐμὲ δὲ μὲ βυζάζανε στὸν Ἑλικῶνα οἱ Μοῦσες,
ἐμὲ μὲ πικροανάθρεψαν οἱ φτώχεις καὶ οἱ καημοὶ»

οἱ δικές του φτώχεις ἦταν Μάγισσες κ' οἱ δικοὶ του καημοὶ ἦταν Μάγοι, ποὺ σύναζαν ἀμύθητα πλούτη γιὰ τὴν ποιητικὴ του πορεία.

Ἡ προσφορὰ τοῦ Παλαμᾶ πρὸς τὸ Ἔθνος, πρὸς τὴν Ἀνθρωπότητα, πρὸς τὸ Πνεῦμα, πρὸς τὴν ὑψηλότερη καὶ ὠραιότερη ἐκδήλωσι τοῦ Πνεύματος, ποὺ λέγεται Ποίησι, ὑπῆρξε ἀνεκτίμητα πολύτιμη. Δὲν πλημμύρισε μόνο τὴν ἐποχὴ του μὲ ἀνεξάτμιστο ἄρωμα πνευματικῆς εὐωδίας, πλημμύρισε ὅλες τὶς Νεοελληνικὲς ἐποχὲς — θὰ τολμήσω νὰ εἰπῶ — καὶ τὶς παρελθούσες καὶ τὶς μέλλουσες. Ἐκεῖνο ποὺ αἰσθανόταν σὰν χρέος ὅλων τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν ἐθνικὴ μας παράδοσι καὶ πρὸς τὴν ἐθνικὴ μας εὐθύνη, πρὸς τὴν ἐθνικὴ μας συνέχεια, αὐτὸς τὸ ἐξόφλησε στὸ δικό του μερίδιο μὲ ἀφειδῇ σπατάλη. Τὸ ἱερὸ αὐτὸ χρέος τὸ ἔχει προσδιορίσει ὁ ἴδιος μὲ ἀδυστηρὴ ἀκρίβεια :

«Γνώμες, καρδιές, ὅσοι Ἕλληνες,
ὅ,τι εἴστε, μὴ ξεχνᾶτε :
δὲν εἴστε ἀπὸ τὰ χέρια σας
μονάχα, ὅχι ! Χρωστᾶτε
καὶ σὲ ὅσους ἦρθαν, πέρασαν,
θὰ ῥθοννε, θὰ περάσουν.
Κριτές, θὰ μᾶς δικάσουν
οἱ ἀγέννητοι, οἱ νεκροί».

Ἡ γλῶσσα μου πῆγε νὰ πῇ : «Τὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ» - μὰ τὴν κόβω ! Ποιὸ ἔργο ; «Ἐργο» μπορεῖ νὰ ἔχουν οἱ ἄλλοι, μεγάλο ἢ μικρὸ. Ὁ Παλαμᾶς δὲν ἔχει «ἔργο». Ἔχει . . . πῶς ὅμως μπορεῖ νὰ εὔρη κανεὶς ἄξιο προσδιορισμὸ νὰ τ' ὀνομάσῃ ; Ἴσως, μπορῶ νὰ εἰπῶ, δὲν ἔχει «ἔργο» - ἔχει «κόσμος» ! Ὁ Κόσμος τοῦ Παλαμᾶ ! Ἡ ἔκφρασι αὐτὴ δίνει τὶς ἀναλογίες του. Τί στενὴ ἔννοια θὰ εἶχε σὰν ὁρολογία : «Ἡ ἐργογραφία τοῦ Παλαμᾶ» ! Ἡ κοσμογραφία τοῦ Παλαμᾶ ἀνταποκρίνεται. Καί, φυσικά, ὁ Κόσμος του εἶναι ἓνα ὁλόκληρο Σύμπαν μὲ τοὺς δικούς του ἄπειρους Γαλαξίες, τοὺς κοντινοὺς καὶ τοὺς μακρυνούς, τοὺς θεατοὺς καὶ τοὺς ἀθέατους, τοὺς ὁρατοὺς μὲ γυμνὸ ὀφθαλμὸ καὶ τοὺς ἀόρατους ἀκόμα καὶ μὲ τὸ μεγαλύτερο τηλεσκόπιο ! Τοὺς Γαλαξίες, πὺν πολλὰς φορὲς μαντεύονται μόνον, ὑπονοοῦνται, τηλεκδηλώνονται μὲ δυσεξήγητα στίγματα. Καὶ ὅμως δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολία ὅτι ὑπάρχουν, ὅτι δροῦν, ὅτι ἐπιδροῦν . . . («Ὁ ποιητὴς χτίζει τὸ παλάτι του, ἔχει γράφει ὁ Παλαμᾶς, ἐπάνω στὰ σύνορα τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ κόσμου»).

Ὁ ἐλάχιστος χρόνος πὺν ἔχω στὴ διάθεσί μου ἀπόψε δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ προσπαθῇσω νὰ εἰσδύσω βαθύτερα στὸ Παλαμικὸ Ἄδυτο καὶ νὰ ἐπιχειρήσω νὰ σᾶς μνήσω στὰ μυστικά τῆς μαγείας του. Περιορισμένος εἶμαι, ἀπὸ ἀνάγκη, σὲ γενικότητες.

Δὲν ἀγνοεῖτε, βέβαια, ὅτι ὁ μεγάλος Ποιητὴς, πὺν τόσον ὅλοι ἐκθειάζουμε, κρῖθηκε καὶ κατακρίθηκε καὶ ἀμφισβητήθηκε ἀπὸ δυνατοὺς, μάλιστα, καλὰ μους. Ἐφτασε νὰ τὸν ἀρνηθοῦν, σχεδόν, ὁλωσδιόλου ! Ἀναπολῶ ὅμως μὲ ἱκανοποίησι ὅτι κρῖθηκε καὶ κατακρίθηκε σὰν Ποιητὴς Μεγάλος. Διότι γιὰ ἓνα μὴ μεγάλον ποιητὴ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ γεμίσουν σελίδες τόσο μεγάλες — ἐννοῶ σὲ πλῆθος καὶ σὲ μέγεθος. Ἀλλὰ οἱ μὲν ἀμφισβητήσεις παρῆλθαν, ὁ δὲ Ποιητὴς μένει. Οἱ ἀρνητές του, πολλοὶ καλόπιστοι κ' ἓνας κακόπιστος, λησμονήθηκαν. Ἡ ποίησι τοῦ Παλαμᾶ δὲν θὰ λησμονηθῇ ποτέ !

Ἐχουμε πρόσφατη, ἐπίκαιρη, ζέουσα ἀπόδειξι : Ἐχω τὴν τιμὴ νὰ εἶμαι ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ («Ἰδρύματος Κωστῆ Παλαμᾶ»), πὺν μὲ τόσον ἱερὸ ζῆλο καὶ ἀκάματη φροντίδα προεδρεύεται ἀπὸ τὸν κ. Γ. Κ. Κατσίμπαλη, τὸν ἡρωϊκὸ αὐτὸ θησαυροφύλακα τῆς Παλαμικῆς Κληρονομίας. Ἐχουμε μέχρι τοῦδε ἐκδόσει δεκαεξὶ τόμους σὲ πέντε χιλιάδες ἀντίτυπα τὸν καθένα. Ἐξαντλήθηκεν ἡ πρώτη ἔκδοσι. Ἐκάναμε δεύτερη ἔκδοσι. Ἐξαντλήθηκε κι αὐτή ! Καὶ κάνουμε τώρα τρίτη ἔκδοσι ! Ἀπὸ πέντε χιλιάδες ἀντίτυπα πάντοτε γιὰ κάθε τόμο. Οἱ τόμοι ἀποτελοῦνται καθένας τους ἀπὸ 500 - 600 σελίδες. Καὶ τιμᾶται ὁ καθένας 100 δρχ. Ὅλοι ξέρουμε πόσο περιορισμένη εἶναι ἡ κυκλοφορία τῶν ποιητικῶν βιβλίων στὸν καιρὸ μας. Βλέπω τὴν κατάπληξί σας. Καὶ

εἶναι δικαιολογημένη. Σὲ βραχύ, σχετικά, χρονικὸ διάστημα ἀπορροφῶνται ἀπὸ τὸ σύγχρονο ἐλληνικὸ κοινὸ $15.000 \times 16 = 240.000$ βιβλία τοῦ Παλαμᾶ. Ἄν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ βιβλία αὐτὰ μπαίνουν σὲ οἰκογένειες, μπορούμε νὰ ὑπολογίσουμε σ' ἓνα περίπου ἑκατομμύριο ἀναγνώστες. Οἱ ἀριθμοὶ εἶναι εὐγλωττότεροι ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐπιμνημόσυνη τιμὴ! Δὲν ἐπιζοῦν, δυστυχῶς, οἱ κύριοι ἀρνητὲς του γιὰ νὰ χαροῦν κ' ἐκεῖνοι τὴ διάφρευσι τῆς γνώμης τους ἀπὸ τὶς νέες γενιὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Ἐκεῖνο ποὺ δὲ μπόρεσε ν' ἀρνηθῇ κανεὶς εἶναι ὅτι ἦταν ἓνας ποιητὴς γνήσιος, αὐθεντικός, πλούσιος, ὁλοκληρωμένος, ἔμπλεως ἀπὸ ἔμπνευσι κι ἀπὸ εὐαισθησία, ἀπὸ μόρφωσι κι ἀπὸ ἀρετὴ κι ἀπὸ πίστι. Εἶχε μιὰ πνευματικὴ, ψυχικὴ καὶ ἠθικὴ πληρότητα, ποὺ δύσκολα συμπυκνώνεται τόσο, ὅσο σ' ἐκεῖνον. Ἐκανε τὴ ζωὴ του ποίησι καὶ τὴν ποίησί του ζωὴ. Δὲν ξέρω ἂν ὑπάρχει μεγαλύτερος ταυτισμὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τὸν δικό του!

Ἦταν μαζὶ ἱεραπόστολος, ἐθναπόστολος καὶ ἀπόστολος τῆς Ἀνθρωπιᾶς. Ἦταν, ὅπως τὸν εἶχε χαρακτηρίσει ὁ ἀδελφός μου Θεμιστοκλῆς, «Ἐλέω Θεοῦ Ποιητής».

Ψάχνουμε νὰ βροῦμε σὲ ἄλλους ποιητὲς ποιοὶ εἶναι τὸ ψυχικὸ τους κέντρο, τὸ πυρηνικὸ τους ἀτομικὸ στοιχεῖο, τὸ κίνητρό τους, τὸ ἵνδαλμά τους, ἡ συγκεκριμένη βιοθεωρία τους, ἡ βαθύτερη πηγὴ τοῦ οὔστρου τους. Προκειμένου γιὰ τὸν Παλαμᾶ, εἶναι περιττὸ ἀλλὰ καὶ ἀδύνατο τέτοιο ψάξιμο. Εἶναι ἓνα πολύπλευρο ἀλλὰ συμπαγὲς Πᾶν. Εἶναι τὰ πάντα! Τὰ μέρη του ἀπορροφῶνται μετουσιωτικὰ στὸ ὅλον του. Καὶ τὸ ὅλον του σὲ ἀποτρέπει νὰ τὸ διασπάσῃς. Σοῦ ἐπιβάλλει νὰ τὸν θεωρῇς ἀτόφιο, ἀδιαίρετο, ὁλοκληρωμένο. Τὸν ἀποκάλεσαν Πρωτέα. Εἶναι! Καὶ τί δὲν εἶναι;

Θεολάτρης :

«Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ
εἶναι ἡ ἀγάπη τῆς Πατρίδας».

Πατριδολάτρης :

- «Δὲν ζῇ χωρὶς πατρίδες
ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ».
- «Ὁ Ποιητὴς εἶναι ὁ μέγας πατριώτης».
- «Ἑλλάδα ἐσύ, ποὺ ὅλα τὰ λέει τὸ ἀθάνατο ὄνομά σου
πηγὴ, ἀπὸ σένα ἀναβρῶζει κι ὁ ἥρωας κι ὁ σοφός.
Ἀκόμα καὶ στὸ γέγραμμά σου, στὸ κατρακύλημά σου
τῆς Ἱστορίας εἶσαι τὸ φῶς!».

Γυναικολάτρης :

«Καὶ μήτε ποὺ εἶσαι ἰδέα.
Γυναῖκα εἶσαι τῆς γῆς
διάβα στιγμῆς, μὰ ὦραία,
περνᾷς, θαυματουργεῖς . . .».

Φυσιολάτρης :

«Ψυχὴ, τῆς ἔγνοιας καλογριά, τοῦ κόσμου ἀποδιωγμένη,
τὴν ὥρα τὴν ἐκστατικὴν ποτὲ δὲ θὰ ξεχάσης
ποὺ τὰ μυστήρια τ' ἄχραντα πρώτη φορὰ κοινώνησες
τῆς θείας μεγάλης πλάσης !».

Ἀνθρωπολάτρης :

— «Στὸν ἄνθρωπο ἱερὸς ἄς εἶναι ὁ ἄνθρωπος».
— «Στὴν ἐργατιά, στὴν χωριατιά, τὸ χιόνι, ἡ πεῖνα, ἡ γρίπη, οἱ λύκοι
ποτάμια, πέλαγα, στεριές, ξολοθρεμὸς καὶ φρίκη.
Χειμῶνας ἄγριος. Κ' ἡ φωτιά καλοκαιριά στὴν κάμαρά μου.
Ντρέπομαι γιὰ τὴ ζέστα μου καὶ γιὰ τὴν ἀνθρωπιὰ μου».

Εἶναι Ἡρωολάτρης, ἀλλὰ καὶ Ταπεινολάτρης μαζί. Εἰδωολάτρης, ἀλλὰ ἄλλο
τόσο καὶ Χριστιανός :

«Κ' εἶναι σὰν Ἀπόλλωνες οἱ Στανρωμένοι,
τῶν Ὀρφέων κρατᾷν τὶς λύρες οἱ Χριστοί».

Τ' ἀγαπᾷ ὅλα — ἀκόμα καὶ τὴν ἁμαρτία. Τὰ τραγουδάει ὅλα. Ἀκόμα καὶ
τὸν «τριγμὸ τοῦ σαρακιῦ». Τ' ὁμολογεῖ :

«Γιὰ τίποτε δὲν ντρέπομαι, τίποτε δὲ σωπαίνω, τίποτε δὲ καταφρονῶ».

Τὸν εἶπαν φιλόσοφο. Ὅρθα παρατήρησε φιλικός του κριτικός : «Ὁ Παλαμᾶς
δὲν ἦταν φιλόσοφος, ἦταν φιλοσοφικὸς ποιητής». Ἡ φιλοσοφικὴ του ποίησι φτάνει
ὥς τὸ ἔσχατο ὄριό της. Ἀλλὰ σταματᾷ ἐκεῖ, στὸν ἐπικίνδυνο σταθμὸ, πέραν τοῦ
ὁποίου θὰ ἔπανε νὰ εἶναι ποίησι. Μολονότι εἶχε μνηθῇ σὲ ὅλα τὰ φιλοσοφικά
συστήματα, δὲν εἶχε ἀσπασθῇ κανένα. Ὁ ἴδιος τὸ ἔχει ἐξομολογηθῇ στὸν Πρόλογο
τῶν «Παράκαιρων» : «Ἡ πιὸ ἀφιλοσόφητη φιλοσοφία, ἐπὶ τέλους, νὰ ἡ Ποίησι!».

Δὲν ἦταν μεταφυσικός. Τὰ μεταφυσικά του ὄνειρα περιορίζονταν στὸ νὰ ξανα-
ζήσῃ στὸν Ἄλλο Κόσμο τὶς ὁμορφιές τῆς ἐπίγειας ζωῆς του. Καὶ ἀπέναντι στὴ
Ζωή, καὶ ἀπέναντι στὸ Θάνατο, καὶ ἀπέναντι στὴ Γυναῖκα, σωστὰ ἔχει σημειωθῇ,

ὅτι κρατοῦσε στάσι ἀντιμεταφυσική, ὥσάν Ἀρχαῖος Ἕλληνας — μὰ καὶ ὥσάν Ἕλληνας τοῦ νεώτερου Δημοτικοῦ μας Τραγουδιοῦ.

Ἡ ποιητικὴ του κράσι ἦταν τόσο ἰσχυρή, ἡ ποιητικὴ του φλέβα ἦταν τόσο κυρίαρχη μέσα του, ὥστε «ζύμωνε» καὶ «χώνευε» καὶ μετουσίωνε σὲ ποίησι γνήσια καὶ ἀπεφθῆ ὅλη τῇ φιλοσοφικῇ του συγκομιδῇ, ὅλον τὸν ἐγκεφαλικό του πλούσιο ἀμητό. Τὸ κρασί του εἶναι τόσο πολὺ λυρικό νέκταρ, τόσο πολὺ ἐπικό νέκταρ καὶ τίποτε ἄλλο, ὥστε ἄσκοπη ματαιοπονία καταντᾷ κάθε προσπάθεια νὰ ψαχυν-λέψη κανεὶς ἐδαφολογικά τὸ ἀμπέλι του καὶ ν' ἀναλύσῃ χημικὰ τὰ σταφύλια του. «Μαζὶ ἐπικό καὶ λυρικό τὸ δράμα τῆς Ψυχῆς μου», γράφει ὁ ἴδιος στοὺς «Βωμούς» του.

Ἡ «ἐρουντισμός» ἔχει ζημιώσει πολλοὺς ποιητές, εἴτε ἐπηρεάζοντάς τους ἐπιζήμια μὲ τὸ ἀδηφάγο διάβασμα ὀρισμένων μεγάλων Δασκάλων, εἴτε ἀποξεραίνοντας μὲ τὴν πολυγνωσία τῇ δημιουργικῇ ἱκμάδα τῆς ποιητικῆς τους φλέβας. «Ὡ θολωμένε ἀπὸ βιβλία ποὺ γράφονται τοῦ κάκον!», μᾶς ἔχει πῆ. Ὁ Παλαμᾶς ξεπέρασε ὅλους αὐτοὺς τοὺς κινδύνους καὶ ἔμεινε, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος :

«Ποιὸς εἶσαι ; Ὁ Φήμιος εἶμαι, ὁ ποιητῆς
ἐρώτων, θεῶν, ἀνθρώπων. Τίποτε ἄλλο ! ».

πράγμα ποὺ τὸ ἐξηγεῖ ἄλλοῦ :

«Σοφίας καὶ Στίχου ὑμέναιε, στὸν ἴδιο ἀπάνω δρόμο
ρυθμὸ τῇ σκέψῃ ἔκαμες καὶ τὸ τραγούδι νόμο».

Ἡ συζυγία ἦταν τοῦ παλαιοῦ καιροῦ, ὁ Στίχος ἐδέσποζε κ' ἡ Σοφία πειθαρχοῦσε !

«Ἐμπνοὴ καὶ Μελέτη» μᾶς διδάσκει πὼς εἶναι τὰ δυὸ στοιχεῖα τοῦ Τραγουδιοῦ. Ἀνυπότακτη χαρακτηρίζει τὴν Ἐμπνοή . . . Χρυσὸ χαλινάρι τοῦ Πηγάσου θέλει τῇ Μελέτῃ. Ὅταν ὁ ποιητῆς πάψῃ νὰ εἶναι αὐθόρμητος, παύει σιγὰ - σιγὰ νὰ εἶναι ποιητής. Ἡ ἔμπνευσι γίνεται γνῶσι. Ἡ ἰδέα γίνεται συλλογισμός. Τὸ Δάλον Ὑδωρ γίνεται ἐμφιαλωμένο μεταλλικὸ νερό. Ἡ πηγαία αὐθορμησία τοῦ Παλαμᾶ δὲν ἀλλοιώνεται πουθενά . . . Ὁ ἐγκεφαλικὸς στοχασμὸς παραδίνεται ἄνευ ὄρων στὴν εὐαισθησία τῆς καρδιάς :

«Ἡ καρδιά μου, γράφει ὁ ἴδιος, εἶναι γεμάτη ἀπὸ νοῦ.
Τὰ καρδιοχτύπια της εἶναι ἀπὸ ἰδέα».

Καὶ πάλι :

«Ἐμένα τὸ κοντόλι μου μὲ τὴν καρδιά μου εἶναι ἓνα».

Τὸ Τραγούδι δὲν τὸ φέρνει στὴ ζωὴ, στὸν ἄνθρωπο ἢ μόρφωσι, ὅση κι ἂν

εἶναι. Τὸ τραγούδι τὸ φέρνει πάντοτε (δανείζομαι δικούς του ὠραίους στίχους):

« . . . ἀπὸ τὸ χάος τῶν τρομερῶν Μητέρων
πρὸς τὸν τεχνίτην Ἄνθρωπον ὁ δαίμονας ὁ Οἷστρος».

Ὁ Οἷστρος! Αὐτὸς εἶναι ὁ μοναδικὸς Πατέρας τοῦ τραγουδιοῦ. Ἡ Εὐδαισθησία εἶναι ἡ Μητέρα του. Ἡ Μόρφωσις εἶναι ἡ Παραμάνα του. Ποιητικὴ δημιουργία χωρὶς τὸ σπέρμα τοῦ Οἷστρου δὲν πραγματοποιεῖται. Ἐνα τέτοιο παράγωγο δὲν θὰ εἶναι ποτὲ Τέχνη. Θὰ εἶναι ἐρασιτεχνία! Ὅποιος φαντάζεται ὅτι μπορεῖ ν' ἀντικατασταθῇ ὁ Οἷστρος μὲ οἰουδήποτε εἶδους Ρομπότ, πλανᾶται οἰκτρά. Τὰ κατασκευάσματά του θὰ εἶναι στιχουργήματα χωρὶς ζωὴ καὶ κάλλος, χωρὶς καλλιτεχνικὴ μαγεία.

Ἱεροσυλία θὰ ἦταν, κατὰ τὴν γνώμη μου, καὶ τὸ νὰ ψάξουμε μὲ τῶν Γραμματικῶν τοὺς φακούς νὰ βροῦμε ἂν ὁ Παλαμᾶς εἶναι νεοκλασσικὸς ἢ παρνασσικός, νατουραλιστὴς ἢ συμβολιστὴς, ἢ ντανταϊστὴς, ἢ ρεαλιστὴς, ἢ σουρρεαλιστὴς, ἢ ἐρμητικὸς, ἢ ρητορικὸς. Ἴσως πέφτω σὲ λάθος, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι ὁ πραγματικὸς ποιητὴς, ὁ μεγάλος ποιητὴς, εἶναι ἀπ' ὅλα! («Πραγματικά ὑπάρχουν ποιητὲς μονάχα», γράφει. Καὶ ὑπογραμμίζει τὸ «ποιητές».

Ἀπὸ τὸν Πρόλογο τῆς Συλλογῆς του «Τὰ Μάτια τῆς Ψυχῆς μου ἀποσπῶ μιὰ παράγραφο. (Ἐργραφεν ἀκόμα τότε — 1892 — στὴν καθαρεύουσα) :

«Νοῦν, καρδίαν καὶ αἰσθήσεις ὅλα τὰ θέτει εἰς ἐνέργειαν ὁ Ποιητής. Ἀλλὰ καὶ νοῦς καὶ καρδία καὶ αἰσθήσεις τοῦ Ποιητοῦ τίποτε ἄλλο δὲν κάμνουν παρὰ νὰ ψάλλουν τραγούδια. Ὁ Ποιητὴς ἀκριβῶς δὲν ζῇ μέσα εἰς ἰδιαιτέρον κόσμον· εἶναι πολίτης τοῦ Σύμπαντος, κάθε κόσμος τὴν φανερὰν ἢ κρυμμένην ἁρμονίαν ἀντιλαμβάνεται ἀπὸ ὅλα τὰ ἄνθη πορίζεται τὸ μέλι του. Ἀλλ' εἴτε ἐξεγείρει τὸν ἔρωτα τῆς ζωῆς, εἴτε γεννᾷ τὸν πόθον τοῦ θανάτου, εἴτε τὸν ἐμπνέει ὁ θεὸς τῆς ἐνεργείας, εἴτε τὸν τραβᾷ ἡ Σειρὴν τῆς ὄνειροπολήσεως, εἴτε σφιχταγκαλιάζει τὸν ἄνθρωπον, εἴτε ἀπομονώνεται μὲ τὴν μελέτην τῆς φύσεως, εἴτε εἶναι θεοσεβὴς Σοφοκλῆς, εἴτε ὕλιστὴς Λουκρήτιος, εἴτε λατρεύει τὸν Πλάτωνα, εἴτε πιστεύει εἰς τὸν Δάρβιν, εἴτε πλάττει τοὺς στίχους του ὡς ἀγάλματα, εἴτε τοὺς διασκορπίζει ὡς μουσικὸν τόνους, εἴτε διαμένει εἰς ὑπεργηῖνους χώρας, εἴτε λιμενίζεται εἰς τὰ ἐγκόσμια, παρέχει τὴν καλλιτεχνικὴν ἐκείνην ἀπόλαυσιν ποὺ πολὺ διαφέρει ἀπὸ τὰς φυσικὰς ἀπολαύσεις, καί, καθὼς εἶπεν ὠραῖα κάποιος, «ὁμοιάζει θάνατον ἀκολουθούμενον ἀπὸ ἀνάστασιν». Μὲ τὴν ἐντόπωσιν τοῦ καλλιτεχνήματος φεύγομεν μακρὰν ἀπὸ τὸν κόσμον ποὺ μᾶς περικυκλῶνει, ἀποθνῄσκουμε καὶ ἀναζῶμεν μέσα εἰς τὸν παράδεισον τῆς Τέχνης».

(Ἄπαντα, τόμ. Α', σ. 211).

“Ὅλων τῶν ἐφευρημένων Σχολῶν τὰ εἰδικὰ ἢ ἐξειδικευμένα ἀπὸ τοὺς Γραμματικούς συστατικὰ θὰ τὰ βροῦμε διάσπαρτα στὸ ἔργο του. Ὁ ἀληθινὸς ποιητὴς δὲν κατατέμνεται, οὔτε ὑποδιαιρεῖται. Δὲν ἀποστραγγίζεται, οὔτε ἀλλάζει κοῖτες. Ρέει σὰν μεγάλος οὐρανοπήγαστος ποταμός. Κι ἄλλοῦ ἀπλώνεται γαλήνιος σὲ χλοερὸν λειμῶνες, ἄλλοῦ μισοκρύβεται σὲ πυκνόφυλλες λόχμες, ἄλλοῦ συμπτύσσεται σὲ γραφικὲς χαράδρες, ἄλλοῦ ὑπερπηδᾷ σὰν ἀφρισμένος γίγαντας καταρρακτώδεις γκρεμούς, γιὰ νὰ γαληνέψῃ πάλι καὶ νὰ κυλήσῃ θωπευτικὰ πρὸς χρυσαφένιες ἄμμουδιές, ὅπου δὲν ἐκβάλλει πονθενά, ἀλλὰ ἐξατμίζεται κι ἀπομένει ρόδινος ἀχνός, ἀπομένει ρυθμός, στίχος, μουσικὴ, πνοή, ἰδέα, ἀποθέωσι . . .

“Ἐτσι αἰσθάνομαι, ἔτσι δραματίζομαι τὴν ποιητικὴ Μορφή τοῦ Παλαμᾶ. Ἡρώα, Προφήτη, Κριτὴ, Πατριάρχη τοῦ νεοελληνικοῦ Ἀνρικοῦ Λόγου.

Τὸν εἶχα παρομοιάσει ἄλλοτε μὲ ψηλόστητη λαμπάδα πλασμένη ἀπὸ τὸ ἀγνότερο κερί τοῦ Παρνασσοῦ. Τὴν ἄναψε ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόλλωνας μὲ μιὰν ἀνοιξιὰ-τικὴ ἐωθινὴ του ἀχτίδα. Ἡ φλόγα της, ἀναρριπιζόμενη ἀπὸ τὶς αὔρες τῶν Φαιδριάδων, σπιθοβολοῦσε ἀκατάπανστα ἰδέες. Καὶ ὅπως ἡ λαμπάδα ἀνάλωνε, τὰ κεροσταλάγματά της ἐπλάθαν ἀπὸ μόνα τοὺς ρυθμούς, στίχους, ρίμες. Τὸ ἀνάλωμα τῆς ζωῆς τοῦ Παλαμᾶ μετουσιώνετο αὐτόματα σὲ ποιήσι. Κι ἔμοιαζαν σὰν ἀχειροποίητα τὰ ποιήματά του. Σὰν νὰ μὴν πέρασαν ἀπὸ πέννα. Σὰ νὰ μὴν γραφτήκανε σὲ χαρτί. Σὰ νὰ μὴν ἔλαβαν ἀνάγκη ἀπὸ ἀλφαβητικὰ στοιχεῖα, οὔτε κὰν ἀπὸ συνθηματικὰ ἰδιογράμματα. Ἀπλώθηκαν στὴν Ἑλληνικὴ Γῇ σὰν αὐτοφυῆ μωσχολούλουδα, ποὺ δὲ θὰ μαραθοῦν ποτέ! Ἀπλώθηκαν στὸν ἑλληνικὸν ὀρίζοντα σὰν ἐκπαγλὲς ἀνταύγειες, ποὺ ποτὲ δὲ θὰ σβήσουν!

Ὁ Κωστής Παλαμᾶς ἔχει ἐνσταλάξει στοὺς μυχοὺς τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἓνα εὐαγγελικὸ μῆνυμα δραστηκῆς ἑλληνικῆς οὐσίας. Κάποτε τὸ εἶχα διερμηνέφει μὲ τὰ λίγα τοῦτα λόγια:

«Γίνε συνειδητὸς Ἑλληνας, γιὰ νὰ γίνῃς ἀληθινὸς Ἀνθρωπος. Μεῖνε ἀληθινὸς Ἀνθρωπος, γιὰ νὰ γίνῃς δημιουργικὸς Ἑλληνας. Ὁρθώσου θαρρετὰ μπροστὰ στὴ Μοῖρα. Ὑψωνε τὴν καρδιὰ πιὸ πάνω ἀπ’ τὴ σκέψη. Μὴν ξεχνᾷς ποτὲ ὅτι πιὸ πάνω ἀπ’ ὅλες τὶς θεωρίες στέκεται ἡ Ζωή. Μὴν ξεχνᾷς ποτὲ ὅτι πιὸ πάνω ἀπ’ τὴ Ζωὴ στέκεται ἡ Ὁμορφιά. Ἡ Ὁμορφιά εἶναι ἡ μόνη ἀπόλυτη ἀλήθεια ποὺ μᾶς ἀποκάλυψεν ὁ Θεός. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀθέατος, ὁ θρόνος του εἶναι θεατός. Καὶ θρόνος του εἶναι ἡ Ὁμορφιά!».

Τὸ μεγαλοφάνταστο καὶ μεγαλόστομο μῆνυμα τοῦ Παλαμᾶ δὲ θὰ πάψῃ ποτὲ ν’ ἀντιλαλῇ βοερά, τονωτικά, συναρπαστικὰ στὴν Ἑλληνικὴ Ψυχὴ. Κι ὅταν ἔρθῃ κάποιον ἄλλο πλήρωμα τοῦ Χρόνου ἀπὸ τὸν ἀντίλαλο αὐτὸ θὰ ἐκπηγάσῃ τὸ νέο

τραγούδι τοῦ αἰείζωνο ἔθνικοῦ μας Εἶναι. Ὅπως τὸ εὐχήθηκεν ὁ ἴδιος ὁ Ποιητής, σὲ μιὰ παρένθεσι τοῦ ποιήματός του («Ὁ Λυτρωτής»), στοὺς «Βωμούς» :

«Ἀμποτε νὰ τὸ πῆς ἐσὺ καὶ νὰ τὸ ξεδιαλύσης,
καρτερεμένε ἀπόγονε καὶ στερογεννημένε,
μέσ' στὸ τραγουδοπάλατο ποὺ ἀτράνταχτο θὰ χτίσης.
Ἀπάνου στὴν προδρομικὴ τὴ λύρα μου θὰ πλέξης
καινούργιες λιγερόφωνες χορδὲς καὶ θὰ προσφέρῃς
γιὰ μιὰ — τὴ γέννησε ἡ φωτιά — νέα πιὸ μεγάλη Ἑλλάδα
τῆς νίκης ἐπικοὺς ψαλμοὺς καὶ τῆς εἰρήνης ὕμνους».

Νεοελληνικὴ Λύρα θὰ μείνῃ αὐτὴ ποὺ δόξασεν ὁ Παλαμᾶς. Ἄν χρειαστῇ ν' ἀλλάξουν οἱ χορδὲς τῆς, μαθητὲς του θὰ ᾔναι ἐκεῖνοι ποὺ θὰ τὸ προσπαθήσουν. Ὁ Δάσκαλος δὲν θ' ἀλλάξῃ !

Ἐτοιμάζοντας τὴν ἀποφινὴ ὁμιλία μου, βρῆκα στὰ χαρτιά μου μιὰ παλαιότερή μου ἀνέκδοτη, ἀδημοσίευτη Ὁδὴ, ἀφιερωμένη στὸν Παλαμᾶ. Τῆς πρόσθεσα προχθὲς ἓνα προανάκρουσμα. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ τελειώσω μὲ αὐτὰ τὸ Μνημόσυνό μου :

Προανάκρουσμα σὲ μιὰ Ὁδὴ

Ὁ ὕμνος μου δὲν εἶναι ἀντάξιός σου
μὰ ἐσύ, πάντα σεμνός, θὰ τὸν δεχτῇς.
Ἄσβεστη φλόγα καίει στὸ θυμιατό σου,
λιβάνι μόνο ρίχνει ὁ ποιητής.

Ἄν δὲν μοσκοβολάει ὅσο σοῦ πρέπει
κι αὐτὸ τὸ Μεγαλεῖο σου μαρτυρεῖ.
Ἐπέρσοφα τὰ λυρικά σου ἔπη
κάθε τους δοξολόγησι μικρή.

Μὰ τὸ φτωχό μου ρίχνω ἐγὼ λιβάνι
στῆς Μνήμης σου τὴ σύφλογη ἀνθρακιά.
Ἀχνό, ὁ καπνός του, ἅς πλέξῃ ἓνα στεφάνι
στὴν ἀειθαλῇ σου γύρω «Φοινικιά».

Ἀθήνα 1973

᾽Ωδὴ στὰ Ἑκατὸ Χρόνια ἀπὸ τῇ Γέννησι
τοῦ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

Στοὺς «Βωμούς» σου οἱ Πατέρες ὅλοι ἐκεῖ,
Ὁ βουκόλος, ὁ γιδάρης τῆς φλογέρας
καὶ τῆς Κρήτης ὁ Λυράρης — ὅλοι ἐκεῖ !
Στὸ δικό μας Βωμὸ ἐσὺ ὁ Πατέρας !

Τοῦ Ὁρφέα καὶ τοῦ Ὀμήρου ἐσὺ ἀδερφός,
τοῦ Ἀσκραίου, τοῦ Τυρταίου καὶ τοῦ Αἰσχύλου . . .
Μὲ νέο δικό σου καταναγάζεις φῶς
τοῦ ἱστορικοῦ μας τὸν αἰῶνα θρύλου !

Τῆς Σπάρτης, τῆς Ἀθήνας λυρωδός,
τοῦ Μεγαλέξανδρου σαρισσοφόρος . . .
Ἀκρίτας, Καππαδόκης, Πισιδός . . .
Ἀμαρτωλὸς λευίτης στ' Ἀγιονόρος . . .

Στ' Ἀγραφα, στὰ Βαρδούσια Ἀρματολός,
ἡ πένα σου γυμνὸ σπαθὶ τοῦ Διάκου
καὶ τοῦ Καψάλη ὁ στίχος σου δαυλός . . .
Τὸ Μεσολόγγι ἀποθεώνεται — ἄκου !

Τοῦ Σολωμοῦ τὰ ὥραϊα συντρίμια ἐσὺ
στὸ Τέμενος τῆς Τέχνης τ' ἀσφαλίζεις . . .
Τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ μὲ περισσὴ
ἀγάπη καὶ φροντίδα ἐπανανθίζεις !

Στὴ Χώρα ἂν σβῆσαν ὅλες οἱ φωτιές,
στὸ νοῦ σου, στὴν καρδιά σου, ὄχι ἐσένα !
Ὁ Λόγος σου μ' ἀσώματες στρατιές
τῆς Φυλῆς μας φρουρεῖ τὰ πεπρωμένα.

Ἑφαίστειο ξεπετιέται ἀπ' τὴ σποδὸ,
ὅπως τό 'χες προβλέψει ἐσὺ προφήτης !
Τῆς Νέας μας Ἑλλάδας Ὑμνωδὸ
ὁ Στρατηλάτης σ' ἔχει, ὁ Κυβερνήτης !

Καὶ γίνεσαι ὁ Γενάρχης τῆς Γενιάς !
 Καὶ γίνεσαι πολλῶν γενιῶν Γενάρχης !
 Ὅσο θ' ἀνθῇ τοῦ Ἔθνους ὁ δαφνιάς
 ἀθάνατο Στοιχειό του ἐκεῖ θὰ ὑπάρχῃς !

Ἀηδόνι ἑωθινὸ τῆς Ἀρετῆς,
 τῆς Ὀμορφιάς ἀδείπνητο Φεγγάρι,
 ὁ Ἥρωας καὶ ὁ Μεσσίας καὶ ὁ Κριτής,
 ὁ Ποιητὴς μὲ τὴν ἰσόθεη χάρι !

Ἐνδοξή μας Γενιά, κληρονομᾷς
 τρία μεγάλα ὀνόματα στὸ Χρόνο !
 Κωνσταντῖνος, Βενιζέλος, Παλαμᾶς,
 Σπαθί, Τιμόνι, Λύρα σ' ἓνα Θρόνο !

Ο ΛΟΓΙΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΘΝΙΚΟΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ

Κύριε Πρόεδρε, κυρίες καὶ κύριοι,

Δίκαιο τὸ ἐγκώμιο ποὺ ἀκούσαμε, τὸ ἐγκώμιο γιὰ τὸν ποιητή. Ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς εἶναι πρῶτα ὁ ποιητής. Ἀλλ' ἂν ἦταν μόνο ὁ ποιητής, οὔτε τὸ μέγεθος ποὺ ὅλοι τοῦ ἀναγνωρίζουμε θὰ εἶχε οὔτε καὶ τὴν τόση ἐπίδραση, τουλάχιστον σὲ δυὸ γενεές. Ὅλα, βέβαια, προχωροῦν καὶ ὅλα ἀκολουθοῦν τὸν ἄνθρωπο, προπάντων τὸν σημερινὸ ἄνθρωπο στὰ τολμηρὰ καὶ βιαστικά του βήματα. Ὑπάρχει ὅμως κα' ἓνας κόσμος, ποὺ ἐνῶ φαίνεται ὅτι μένει πίσω, ἔχει γίνῃ σὲ πολλὰ καὶ μένει σὲ πολλὰ ἢ ἀρχὴ τοῦ πνευματικοῦ μας βίου. Αὐτὸς ὁ κόσμος, γιὰ μιὰν ὀρισμένη χρονικὴ περίοδο, εἶναι ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς, ὅχι ὅμως ὁ ποιητὴς μόνο, ἀλλὰ καὶ ὁ λόγιος Παλαμᾶς. Κα' οἱ δυὸ μαζὶ κάνουν αὐτὴ τὴ δυνατὴ μονάδα, ποὺ εἶναι ὁ μεγάλος πνευματικὸς πρόγονος. Πνευματικὸν προγόνον, καὶ πολὺ ἀξιωματημόνευστον μάλιστα, θὰ μπορούσαμε νὰ ἀπαριθμήσουμε πολλούς. Ἀλλὰ ὁ Παλαμᾶς, ἐπειτ' ἀπὸ τὸν Σολωμό, εἶναι ὁ πρῶτος, ἢ μιὰ ἀπὸ τίς δυὸ ρίζες τοῦ κορμοῦ τῆς νέας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας.

Σὲ δυὸ τουλάχιστον γενεές εἴπαμε ὅτι εἶναι πολὺ αἰσθητὴ ἡ παρουσία τοῦ Παλαμᾶ. Ὡστόσο, ἀρκετοὶ εἶναι κα' ἐκεῖνοι ποὺ προχώρησαν πέρα ἀπ' αὐτὸν σὲ μερικὰ εἶδη τοῦ λόγου, ἀρκετοὶ καὶ οἱ ιδιότυποι. Ὅλοι ὅμως ἀνήκουν, κινεῦνται καὶ ἀναπνέουν στὸν ἴδιο χῶρο καὶ στὸ ἴδιο κλίμα, στὴν ἐποχὴ ποὺ ἐγκαινίασε καὶ